

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Чернеги Інни Іванівни

**«Управління соціально-економічним механізмом підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством**

Проведений аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць за темою дослідження дозволяє охарактеризувати основні результати наукової роботи й установити їх відповідність критеріям, які викладені у «Порядку присудження наукових ступенів».

1. Актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Становлення та розвиток сучасного типу економіки на основі високого рівня соціалізації свідчить про новий етап соціально-економічних та культурних процесів, що безпосередньо пов'язаний з соціально-відповідальною поведінкою суспільства, держави, окремих юридичних та фізичних осіб. Соціалізація економіки є одним із механізмів узгодження та досягнення консенсусу між суспільними та особистими інтересами. Тобто соціальна спрямованість економіки зорієнтовує останню не тільки на економічні та матеріальні аспекти, а й на людські, екологічні, адже з бурхливим розвитком суспільства виникає потреба в переосмисленні основних підходів та цілей розвитку. З наукового погляду, термін «соціалізація економіки» не має однозначного тлумачення та інтерпретується по-різному. З одного боку, це взаємовідносини суспільства й держави щодо задоволення вимог і потреб індивідів, а з іншого – прийняття певних норм їх поведінки, закладених

суспільством, на основі яких вони формуватимуться як особистість і поширювати норми та цінності в суспільстві.

Формування соціальної відповідальності підприємницької діяльності аграрного сектору в межах соціалізації економіки є не тільки соціально-економічним явищем, а й ціннісним орієнтиром збалансованого розвитку суспільства, який ґрунтується на соціальних принципах. Досягнення соціального розвитку в Україні можливе лише на основі активного розгортання соціальної відповідальності підприємництва, тобто формування соціально-відповідальної поведінки держави (у тому числі галузі аграрного сектору), суб'єктів господарювання та окремих громадян (особистості).

Стратегія формування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності аграрного сектору економіки є головним напрямом ефективного розвитку всіх рівнів її функціонування та ґрунтується на соціальній відповідальності індивіда і є прямо пропорційною соціальній відповідальності держави. Стратегія соціально-економічного механізму підприємницької діяльності аграрного сектору має вивести Україну на найвищі світові рейтинги за економічними та соціальними показниками, адже аграрний сектор є одним з пріоритетних напрямів розвитку держави, який демонструє стабільні фінансові результати. У цьому контексті досліджуване питання є надзвичайно актуальним, і саме на це орієнтовані предмет і об'єкт дослідження, а також мета та проблема дисертаційної роботи. Зважаючи на викладене, дослідницька праця має певну наукову цінність і практичну спрямованість на вирішення важливих питань, пов'язаних із пошуком резервів удосконалення соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки.

Дослідження здійснювалися у межах тематики наукових робіт Уманського національного університету садівництва протягом останніх років. Зокрема, за темою: «Теоретико-методологічні та прикладні засади соціально-економічного розвитку аграрної сфери економіки України в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0116U003210). Безпосередня роль автора полягає у обґрунтуванні: теоретичних основ формування соціально-економічного

механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки; методології застосування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі; концептуального підходу до оцінювання рівня розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки; напрямів диверсифікації як інструмента підвищення ефективності функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки; структурно-логічного інструментарію забезпечення ефективності розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України.

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації

Дисертаційна робота Чернеги Інни Іванівни має чітко визначену головну мету. Вона полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо удосконалення соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки.

Основні результати досліджень автора є достатньою мірою обґрунтованими та достовірними, оскільки вони отримані унаслідок аналітичного опрацювання даних, використання офіційної інформації, а також творчого наукового пошуку. В основу дослідження покладено класичні положення економічної теорії та діалектичний метод пізнання.

Крім того, методологія дослідження ґрунтувалася на використанні спеціальних методів: історичний та логічний (дослідження теоретичних поглядів на сутність соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки), герменевтичний (дослідження правових аспектів регулювання соціально-економічним механізмом підприємницької діяльності в аграрному секторі), монографічний (вивчення особливостей формування та передового досвіду щодо функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в інших країнах

світу), порівняльний та графічний (оцінювання динаміки і структурних змін функціонування екосистеми суб'єктів підприємницької діяльності соціально-економічного механізму); системно-структурний аналіз і синтез (вивчення та узагальнення структурних змін щодо розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, стану та його динаміки), методи системного аналізу, групування (визначення і розрахунок показників оцінювання рівня функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності суб'єктів аграрного сектору економіки), SWOT і PEST-аналіз (виявлення сильних і слабких сторін, можливостей та загроз розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки), кластерний аналіз (формування напрямів диверсифікації соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки), кореляційно-регресійний аналіз (оцінювання впливу прибутку на рівень розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі).

Достовірність наукових положень дисертації обґрунтовується і тим, що під час аналізу теоретико-методологічних засад та сучасного стану управління соціально-економічним механізмом підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України автор спирався на дані Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Державної служби статистики України, дані Департаменту агропромислового розвитку Харківської облдержадміністрації, Головного управління статистики в Харківській області, дані первинного обліку та звітність сільськогосподарських підприємств Харківської області різних організаційно-правових форм, а також довідкові та методичні матеріали.

Дисертація Чернеги Інни Іванівни є оригінальною науковою працею, яка виконана на достатньому теоретичному і методичному рівні. Вона має структурну будову і є завершеним дослідженням. Достовірність представлених у роботі результатів засвідчує і аналіз значного масиву економічної інформації. Це дало змогу провести об'єктивний причино-наслідковий аналіз проблеми

управління соціально-економічним механізмом підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України.

Автором дисертації розроблено і апробовано пропозиції, які у своїй сукупності є певними заходами вирішення визначеної наукової проблеми. При цьому основні наукові положення дисертації пройшли апробацію на науково-практичних конференціях різних рівнів. Звертає на себе увагу те, що проблематика дослідження, положення наукової новизни і висновки дисертації є логічно взаємопов'язаними. Результати дослідження отримані автором особисто.

У цілому зміст праць за темою дослідження та дисертаційна робота свідчать про обґрунтованість і достовірність наведених наукових положень та сформульованих висновків і пропозицій.

3. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження

У дисертаційній роботі наведено теоретико-методологічні засади та обґрунтовано практичні рекомендації щодо розвитку і удосконалення соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі як чинника, що забезпечує сталий розвиток економіки. Окремі з них характеризується новизною.

Найбільш суттєвими результатами дослідження, які мають наукову новизну та отримані здобувачем особисто, є такі:

– розроблено і обґрунтовано концепцію архітекtonіки розвитку і удосконалення соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, що базується на стратегуванні й комплексному прийнятті управлінських рішень на мезо-, макро- і мікрорівнях, визначає сукупність видів підприємницької діяльності та її економіко-соціальних інтересів, чинників інституціональної екосистеми, ступінь розвитку сільських територій, методи діагностування стану й урахування ряду принципів і елементів у взаємодії із глобальною економічною екосистемою (розділ 5, С. 360-375);

– запропоновано комплексний підхід до імплементації заходів диверсифікації підприємницької діяльності в аграрний сектор економіки, який ґрунтується на багаторівневому управлінні ними, виділяє соціально-орієнтовану стратегію, поєднує чинники виробничої діяльності суб'єктів у єдину систему взаємодій для забезпечення управління заходами диверсифікації на різних рівнях, характеризується наявністю взаємозалежності між галузями аграрної економіки та дозволяє враховувати складність реалізації заходів диверсифікації і багаторівневність наявних завдань, які необхідно вирішувати під час здійснення диверсифікації на сільських територіях (розділ 4, С. 313-329);

– методологічний підхід до формування парадигми соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, що дає змогу визначити сучасні тенденції управління та ґрунтується на принципах «ізумрудної» стратегії управління, яка визначається осмисленням, самоуправлінням, цілісністю суб'єктів та еволюційністю і враховує особливості підприємницької діяльності в аграрному секторі, визначає перевагу мети й покликання діяльності перед прибутком та є тактикою для досягнення стратегічних цілей діяльності в напрямі збалансованого соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки (розділ 5, С. 370-374);

– сутність поняття «соціально-економічний механізм підприємницької діяльності в аграрному секторі», що надає змогу структурувати поняття та ідентифікувати його як сукупність взаємопов'язаних соціально-економічних методів, інструментів та важелів, які діють на всіх рівнях підприємницької діяльності, їх нормативно-правове та інформаційне забезпечення, котре формується під впливом державної політики стосовно аграрного сектору, спрямованої на вирішення соціальних проблем і ефективне використання всіх ресурсів у процесі діяльності та забезпечення соціально стійкого розвитку аграрного сектору і держави в цілому (розділ 1, С. 54-55);

– комплексний підхід до структуризації елементів соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі

економіки, принциповою ознакою якого є уніфікованість блоків соціальної відповідальності, виробничих елементів, інвестиційно-інноваційної діяльності, податково-фінансових важелів, що забезпечує взаємовідлагоджену дію економічних, соціальних і екологічних складників та інструментів розвитку підприємницької діяльності й аграрного сектору економіки в цілому, що дає змогу розкрити і прорахувати сучасні тенденції розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності (розділ 1, С. 55-61);

– дискурсивний підхід до формування соціальної обізнаності суб'єктів підприємницької діяльності, який є інструментом регулювання балансу між інтересами суспільства й бізнес-структур на мікро- та макрорівнях, що дає змогу структурувати та побудувати систему, котра об'єднує бізнес, соціум, екологію і формує синергетичний ефект з його проявом в усіх видах підприємницької діяльності (розділ 4, С. 215-228);

– концептуальний підхід до оцінювання рівня функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, який включає інтегральні індикатори економічного, екологічного і соціального управління та метод експертних оцінок, що в сукупності визначають мінімально необхідний і кількісно вимірний набір даних, показники кожного етапу процесу розвитку є соціально орієнтованими, таке поєднання дає змогу більш точно оцінити дієвість соціально-економічного механізму (розділ 2, С. 137-147);

– екосистему інституціонального забезпечення функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності, яка поєднує сукупність соціальних і економічних інститутів та інституціональних дій з державного регулювання, соціально-економічні відносини підприємницької діяльності в аграрному секторі, що відповідають сучасним викликам розвитку економіки в контексті соціальних, екологічних та економічних принципів (розділ 4, С. 289-300);

– концептуальні засади стратегування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності, які надають змогу визначити комплекс дій його

суб'єктів щодо реалізації стратегічної мети соціально-економічного розвитку за принципом «фундамент–дах», коли майбутні зміни соціально-економічного механізму країни з урахуванням впливу зовнішньоекономічних та інших факторів і очікуваних тенденцій визначаються напрямками й цілями розвитку, які визначені на рівні суб'єкта, далі інтегрують на рівень регіонів та мезорівень (розділ 5, С. 336-357);

– парадигма стратегічного розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, що надає змогу поєднати комплексно-системний аналіз та виклики світових мегатрендів, внутрішніх і локальних та відповідно до яких визначити напрями стратегії, комплекс дій, спрямованих на реалізацію стратегії, політику та постійну діагностику, що забезпечить визначення необхідної кількості ресурсів за параметрами та повне виконання поставлених цілей відповідно до ядра стратегії (розділ 3, С. 245-251);

– науково-практичні положення щодо оцінювання впливу рівня розвитку соціально-економічного механізму на результати підприємницької діяльності, які визначають поетапне оцінювання кожної складової на засадах експертного оцінювання і корегуючого показника, що надає змогу систематизувати показники та отримати максимально точне значення рівня розвитку соціально-економічного механізму (розділ 3, С. 155-209).

4. Практична цінність результатів дисертаційної роботи

Практична значущість дисертаційної роботи полягає у можливості впровадження результатів дослідження для удосконалення соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки в системі державного регулювання національного господарства.

Низка опрацьованих в дисертації рекомендацій використовується у середовищі управління економічними процесами на державному та регіональному рівнях. Зокрема: Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (довідка від 17.07.2020 р.), Управлінням

агропромислового розвитку Уманської районної державної адміністрації (довідка від 20.12.2019 р. № 954), а також Управлінням праці та соціального захисту населення Уманської районної державної адміністрації (довідка від 28.12.2019 р. № 4043/01).

Важливим є зв'язок теоретичних і методичних розробок здобувача із програмами академічних наукових досліджень в галузі аграрної економіки. Так деякі результати щодо формування інституційного забезпечення функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності використовуються у процесі реалізації програми діяльності Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (довідка від 05.06.2020 р. № 10/191-1).

5. Повнота викладення основних результатів дисертації у наукових виданнях

Основні положення, висновки і пропозиції дисертаційної роботи викладені у 57 наукових працях, серед них: 1 одноосібна монографія, 4 колективні монографії, 16 статей у фахових виданнях України та виданнях, які зареєстровані у міжнародних наукометричних базах, 6 статей у зарубіжних наукових виданнях включених до міжнародних наукометричних баз, 1 стаття у інших виданнях.

У статтях, які опубліковані у співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише ті наукові положення, які належать дисертанту особисто. Крім того, матеріали дослідження апробовані на 29 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах. У зазначених працях знайшли своє відображення основні положення, а також висновки і пропозиції здобувача. Опубліковані роботи у цілому розкривають зміст виконаного дослідження.

6. Структура і зміст дисертації, її завершеність та відповідність чинним вимогам до оформлення

За структурою, змістом та оформленням дисертація Чернеги Інни Іванівни відповідає чинним вимогам. Наукова праця охоплює низку актуальних проблем, що знайшли своє відображення у структурі та змісті дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Дисертаційна робота розміщена на 492 сторінках (основний текст – 396 с.) і містить 62 таблиці, 55 рисунків та 16 додатків. Список використаних джерел налічує 373 найменування.

Структура дисертації узгоджується з її назвою, метою і завданням дослідження. При цьому оцінка змісту дисертаційної роботи дозволяє зробити висновок про досягнення поставлених завдань та завершеність наукового дослідження.

Зокрема, у вступі: обґрунтовано актуальність теми; охарактеризовано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету і завдання дослідження, подано об'єкт, предмет та методи дослідження, обґрунтовано наукову новизну отриманих результатів, уточнено особистий внесок автора, наведено інформацію про апробацію результатів роботи, наукові публікації, а також її структуру і обсяг (С. 21-33).

У розділі 1 «Теоретичні основи формування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки» розкрито теоретичні засади формування соціального підприємництва як сучасної форми господарювання (С. 34-53), досліджено формування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності (С. 53-84) та визначено інструментарій державного регулювання соціальною підприємницькою діяльністю в аграрному секторі (С. 84-113).

У розділі 2 «Методологія функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки» досліджено концептуальний підхід до формування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в контексті соціальної відповідальності

(С. 116-135), запропоновано методологію оцінювання рівня функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі (С. 135-155), а також описано стратегічні аспекти формування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки (С. 155-165).

У розділі 3 «Діагностичне оцінювання рівня розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки» проведено оцінювання активності соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки (С. 168-209), визначено вплив соціальної обізнаності суб'єктів ринкових відносин на соціально-економічний механізм підприємницької діяльності в аграрному секторі (С. 209-231) та запропоновано бачення стратегії розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі (С. 231-251).

У розділі 4 «Імплементация диверсифікації розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки» визначено концептуальні засади диверсифікації підприємницької діяльності в аграрному секторі (С. 254-287), визначено пріоритетні напрями розвитку диверсифікації в екосистемі соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України (С. 287-312) та проведено моделювання напрямів диверсифікації соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки (С. 312-331).

У розділі 5 «Формування ефективного інструментарію функціонування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки» визначено елементи стратегування соціально-економічного механізму підприємницької діяльності (С. 334-360), визначено інституціональні основи розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі (С. 360-380) та запропоновано архітектуру удосконалення соціально-економічного механізму підприємницької діяльності

в аграрному секторі економіки (С. 380-394).

Висновки після розділів та загальні висновки у цілому розкривають основний зміст отриманих наукових результатів.

Дисертаційна робота відзначається логічністю побудови, послідовністю та системністю викладення. Зміст та результати роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, зокрема напрямом досліджень: п. 9. Стратегія економічного розвитку (стратегія макроекономічного розвитку), стратегічне планування розвитку окремих макроекономічних процесів: науково-технічний прогрес, інвестиції, інновації тощо та п. 13. Прогнозування та державне регулювання окремих макроекономічних процесів (виробництво, доходи, споживання інвестиції, інфляція, валютний курс тощо).

7. Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертаційної роботи. Висновки та пропозиції, які наведені у опублікованих наукових працях та авторефераті, несуттєво відрізняючись стилістикою викладення, у сутнісному відношенні є ідентичними.

8. Дискусійні положення і зауваження щодо змісту дисертації

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу у цілому, варто звернути увагу на низку дискусійних положень та зауважень. Зокрема:

1. У дисертації потрібно було більше зосередитися на вивченні останніх іноземних досліджень саме особливостей соціальної відповідальності аграрного сектору. Між тим автор значну увагу сконцентрував на дослідженні загального трактування соціальної відповідальності і соціального підприємництва у працях відомих світових класиків.

2. Визначення необхідності організації бізнес-інкубатора соціального підприємництва в аграрному секторі економіки в межах соціально-економічного механізму потребує уточнень та пояснень. Доцільно визначити його структурні

особливості та функціонал. Який саме функціонал запропонований бізнес інкубатор буде нести в екосистему соціального підприємництва? Які джерела його фінансування, адже держаній підтримки явно буде нестача. Які основні важелі управління запропонованого бізнес-інкубатора? (підрозділ 2.3, с. 143-145).

3. При визначені заходів щодо кадрової політики соціально-орієнтованих суб'єктів підприємницької діяльності (підрозділ 3.2 с. 220-225) важливо було б описати методи внутрішньої мотивації соціальної обізнаності працівників та рівні їх готовності до соціального розвитку.

4. У розділі 3 «Діагностична оцінка рівня розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України» було б доцільно дослідити і рівень конкуренції на різних рівнях управління соціально-економічним механізмом підприємницької діяльності виділити ключові параметри конкурентоспроможності для різних за розмірами суб'єктів підприємницької діяльності в сучасних умовах з урахуванням їх спеціалізації.

5. Запропонована на рисунку 3.22 «Модель побудови організаційної культури підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки» не може розглядатися як стандарт для усіх суб'єктів підприємницької діяльності аграрного сектора у різних управлінських ситуаціях. Тому її краще ідентифікувати як «модель альтернатив» або «модель можливостей» (с. 230).

6. Рисунок 5.2. «Модель інтегрування основних складових стратегічних планів різних ієрархічних рівнів управління» потребує уточнення щодо того, який суб'єкт (суб'єкти) має (мають) забезпечувати реалізацію та цілісне функціонування такого інституційного механізму соціально-економічного управління в аграрному секторі (с. 313).

Однак зазначені зауваження суттєво не знижують загальної позитивної оцінки отриманих наукових результатів і можуть бути предметом фахової дискусії під час захисту дисертаційної роботи.

9. Загальний висновок

Підсумовуючи, необхідно відзначити, що висловлені зауваження не заперечують позитивної оцінки теоретичного рівня та практичного значення дисертаційної роботи.

В цілому, дисертаційну роботу Чернеги Інни Іванівни можна визнати завершеним науковим дослідженням, результати якого дозволяють вирішити науково-практичну проблему обґрунтування теоретико-методологічних засад функціонування та розвитку соціально-економічного механізму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України.

За змістом і якістю теоретичних та методичних розробок дисертація відповідає заявленій спеціальності; тему роботи розкрито в повній мірі; поставлену мету досягнуто; завдання дисертаційної роботи в цілому виконано.

Автореферат дисертації необхідним чином розкриває основні її положення та висновки, є ідентичним дисертації за структурою та змістом.

Таким чином, наукове дослідження Чернеги Інни Іванівни на тему «Управління соціально-економічним механізмом підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України» повністю відповідає вимогам до дисертацій, представлених на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – Економіка та управління національним господарством, зокрема п. 9,10,12,13 та 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року. Автор дисертації Чернега Інна Іванівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 - Економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

Завідувач кафедри обліку, фінансів
та інформаційних технологій
Луганського національного
аграрного університету,
д.е.н., професор

I.M. Кука